

John Keane

DESPOTIZEM IN DEMOKRACIJA. CIVILNA DRUŽBA OD ZGODNJE MODERNE DO POZNEGA SOCIALIZMA

Krt, Ljubljana 1990

Kljub "udarnemu naslovu", ki ga knjiga nosi, pa vprašanje razmerja med despotizmom in demokracijo ni ravno osrednja točka v njej, kot bi morda pričakovali. Predvsem glede na dokaj samozavestno avtorjevo trditev iz predgovora, češ da "predlagajo eseji popolnoma nov način razmišljanja o tem, kako zagotoviti preživetje in prihodnjo rast demokracije" (str. 8), bi pričakovali dokaj sistematično obravnavo tem, ki jih avtor ponuja v premislek. Knjiga je zbirka esejev, žanra torej, za katerega sam avtor pravi, da je "ena najbolj demokratičnih oblik pisanja", zadevala pa naj bi "demokratično politiko, ki je obrnjena naprej, njene oči pa gledajo nazaj."

Ena izmed bistvenih avtorjevih opredelitev v tem "gledanju nazaj" je "vera v pomen zgodnjemoderne preteklosti za sedanost". Obenem pa ga opredeljuje še nekaj, kar je pri zahodnoevropskih mislecih leve usmeritve, kakršen John Keane nedvomno je, bolj redka odlika: namreč to, da je poznavalec vzhodne Evrope in da je velik del svojih študij posvetil vzhodnoevropski problematiki, predvsem pa se je iz nje tudi učil. Vsaj v nekaterih momentih je John Kean nedvomno mislec, ki je skušal vzhodnoevropsko socialistično izkušnjo osmisliti za zahodnoevropskega levičarja.

Čeprav ima Keanova knjiga podnaslov "Civilna družba od zgodnje moderne do poznega socializma", se na sam pojem civilne družbe nanaša predvsem prvo poglavje, ki ima naslov Despotizem in demokracija. V njem obravnava avtor izvore in razvoj razlikovanja med civilno družbo in državo med letom 1750 in letom 1850. Linija, ki jo Keane reflektira ob obravnavi pojma civilne družbe pri Fergusonu prek Paina in Hegla do Tocquevilla, je opredeljena kot "kompleksen in neizsenčen proces prekrivajočih se semantičnih sprememb" (str. 45). Taka obravnavo, pravi Keane, "nas obvaruje pred številnimi trdno zakoreninjenimi zmotami"; avtor se ne strinja s tezo, da so razlikovanje med civilno družbo in državo kot ključni organizacijski princip modernega sveta najprej tematizirali nemški politični misleci, še posebno Hegel, temveč trdi, da so to temo načeli že prej in da je veliko število avtorjev o njej razmišljalo že pred njim. Poleg tega je imelo vprašanje "političnega despotizma", kakor temu pravi Keane, "odločilno vlogo v intelektualnem vrenju poznega osemnajstega in zgodnjega devetnajstega stoletja" in je "privedlo do zrušitve in modernizacije klasičnega pojma civilne družbe". Vendar se avtor takoimenovanega "klasičnega pojma civilne družbe" ne loteva nikjer, pač pa prevzame trditev o domnevni "kontinuiteti" med "Ciceronovo idejo" o *societas civilis* in grško polis. Nato civilno družbo tematizira, polis in politiko pa zanemari.

Seveda se tudi naslednji esej ukvarja s civilno družbo, čeprav ne na isti ravni kot prvi. Gre za bolj "praktičen" način hkrati pa je osnovni preskok, ki ga avtor opravi, preskok do poskusa "ponovnega definiranja socializma", kakor temu pravi. Ta preskok je skorajda prevelik. Toda v knjigi esejev je to seveda dovoljeno. Poglavje nosi naslov "Meje dejavnosti države", država je obravnavana skozi optiko razmerja med

neokonzervativizmom in "slabostmi" državno administrativnega socializma. V ospredju je avtorjev poskus potegovati se za "drugačno razmišljanje o socializmu" (str. 52) in za neko "tretjo pot" v razmišljanju o socializmu in demokraciji. Gre za to, kdo bo dedič "starega evropskega besedišča svobode". Premisliti je treba koncept enakosti, pravi Keane, "svoboda in enakost sta kompleksnejša, kakor so si socialisti mislili (str. 63). Kako? Avtor o tem ne razmišlja na dolgo in široko, pravi le to, da "ni mogoče ponovno ustvariti homogene politične skupnosti grške polis, kjer državljani obenem vladajo in jim je vladano" (str. 65) in da je "skrivnost svobode v porazdelitvi pravice odločanja med številne ustanove v civilni družbi in državi ter med njima". Kljub temu se sprašuje po "institucionalizaciji ideala" neke kompleksnejše medsebojne odvisnosti pojmov enakosti in svobode. Ta cilj je po njegovem mogoče uresničiti le, "če priznamo potrebo po reformiranju in omejevanju državne oblasti ter razširitvi in radikalni preobrazbi civilne družbe". In tu je pravzaprav edino mesto v knjigi, kjer skuša avtor definirati pojem civilne družbe: "Na najbolj abstrakten način lahko civilno družbo pojmuje kot skupek ustanov, katerih člani so v prvi vrsti angažirani v celoti nedržavnih dejavnosti - v ekonomski in kulturni produkciji, gospodinskem življenju in prostovoljnih združenjih." Država in civilna družba potrebuje druga drugo in morata biti medsebojno ločeni; ravno ta ločitev je trajna značilnost popolnoma demokratične družbene in politične ureditve, v kateri pa - po Keanu - lastnina proizvodjalnih sredstev, položaj in moč odločanja niso več v zasebni lasti. Civilna družba bi morala postati "stalni trn v peti politične oblasti".

Keane v nekaterih točkah enači svoje pojmovanje socializma z "demokratizacijo" kot širjenjem demokratičnih pobud. Vendar ne definira niti pojma demokracija niti pojma "demokratizacija", temveč ju jemlje kot občo predpostavko, ki naj bi bila samoumevna. Vprašanje "politične demokracije" je obravnavano predvsem iz aspekta "razmaha" in "demokratizacije civilne družbe" (str. 75-78) in odlomek, ki nosi naslov "Demokracija in socializem" je napisan v znaku poskusa "revidirane definicije socializma" kot "sinonima za demokratizacijo družbene in politične oblasti". Socialisti se lahko od neokonzervativizma tudi česa naučijo, pravi Keane, predvsem pa morajo opustiti preostanke "neomejenega zaupanja, ki ga še imajo v "socialistične" potencialne enopartijskih režimov srednje Vzhodne Evrope.

V eseju "Na stranko osredotočeni socializem?" razmišlja avtor o "sodobnem evropskem socializmu in njegovih strankarskih oblikah". Razmišljanje izhaja iz tega, da je bila v zadnjem stoletju in pol "socialistična tradicija močno zaznamovana s procesom "politizacije", medtem ko je socializem nastal kot "heterogeno družbeno gibanje" (str. 83). Keane skuša opisati dva "tipa" socialističnih strank, ki sta se po njegovem razvila v Evropi: "stranka kompromisa" v poznokapitalističnih sistemih v Zahodni Evropi in "totalitarna partija poznih socialističnih režimov". V poskusu analize protistrankarske politike in celo "protipolitike" vzhodnoevropskih opozicionalcev ter analize poskusa "modernizacije strank kompromisa skozi vključevanje iniciativ novih družbenih gibanj" govori v sklepu tega najdaljšega eseja o možnostih za novi tip demokratične stranke: stranke, ki bi se zavemale za vladno večino s pravicami manjšine. Na eni strani naj bi gojila "dejavni parlamentarizem" (str. 132-133), na drugi pa kot pogoj za svoj lastni obstoj in kot vir svoje energije in dinamičnosti vključevala pobude najrazličnejših družbenih sil zunaj stranke.

Spraševanje o "vlogi parlamenta" je torej naslednji logični korak, ki ga mora storiti avtor; Carl Schmitt, v anglosaksonskem prostoru neznan avtor je primeren medij za tako početje. Njegova kritika parlamenta je kontroverzna. Po eni strani "upravičena", kot pravi

Keane, po drugi pa zbuja neko nelagodje s tezo, da je klasični liberalni parlament le še "beden preostanek parlamenta brez idealov". Schmitt, kot pravi Keane, "se opira na enega izmed vidikov Aristotelove definicije demokracije", in za Keana je problematična Schmittova kritika demokracije: "Schmittova trditev, da obstaja simbiotična zveza med demokratičnimi načeli in totalno državno oblastjo, je zelo sporna". Vendar Keane ne pove, zakaj se mu zdi sporna. Schmitt namreč ima svojo definicijo demokracije, Keane pa je še vedno nima. Keane poudarja domnevno Schmittovo "slepoto za nevarnost absolutne oblasti", tisto, kar ima Keane bistvenega pripomniti k Schmittovi kritiki parlamenta, pa je to, da je "idealnotipske narave", in pa predvsem, da "slepo zavrača možnost, da bi demokratično reformirali parlament in njegovo moč v nasprotju s totalno državo" (str. 150-153). Schmittova kritika je torej upravičena, njena edina pomanjkljivost je nemožnost tistega, kar se v zadnjem času tako popularno imenuje "demokratična imaginacija". Toda tudi Keanova predstavitev tistega, kar imenuje "demokratični parlament" je izredno ohlapna. Temelj zanjo je predvsem trditev, da za zdaj še ni bilo režima, ki bi "hkrati skrbel za demokratične državljanske svoboščine in ukinil parlament". Predvsem gre za opozicijsko vlogo parlamenta in za možnost javnega razpravljanja. Tu pa je po Keanu vloga "dejavnega parlamenta" nenadomestljiva.

Če naj bo govor o "civilni družbi", se Keane seveda ne more in ne sme izogniti nemu temeljnih elementov družbenega, to pa je vsaj po H. Arendt - delo, čeprav Keane ne govori o družbi, temveč o "civilni družbi". "Zveza med delom in civilno družbo je izražena v besedi "civilizacija" - pravi J. Keane; ta se pojavi šele v drugi polovici 18. stoletja. Moderne civilne družbe so "družbe zaposlovanja", v razvoju katerih najdemo edinstven obrat: pojavi se čaščenje plačanega dela kot življenjskega smotra in ne kot sredstva za življenje. Kaj pomeni družba zaposlovanja za demokracijo, je vprašanje, ki se pojavi na koncu: gre za "uveljavljanje kompleksne svobode in enakosti vseh posameznikov z odpravljanjem njihove prisilne odvisnosti od zaposlitve" (str. 207). In ker tu Keane še posebej poudari tudi pomen take svobode za ženske, se zastavi tudi vprašanje, kje je tista tako velika razlika med "kompleksno" svobodo in enakostjo za katero se avtor zavzema kot bistveno "drugačno" od tiste v klasičnih postavitvah. Še vedno gre namreč za vprašanje, kdo bo delal oziroma koliko bo delal "za življenjsko nujo" in koliko bo pri tem lahko svoboden.

Pravzaprav je sklepní intervju, ki ga je z avtorjem knjige napravil Tomaž Mastnak, nekakšna post festum opredelitev nekaterih osnovnih pojmov v knjigi, včasih pa tudi dokajšnja revizija nekaterih avtorjevih lastnih trditev. Demokracija je tu opredeljena kot "tip družbe, v kateri obstaja pluralistična civilna družba" (str. 220). Tu Keane celo trdi, da je bila "revolucionarna socialistična kritika demokracije bolj uničujoča od konservativne" (str. 221) in da je "demokracija tudi tedaj, ko je zdrava in dobro deluje nagnjena k temu, da hromi samo sebe". Konec koncev je zapisana celo ena ključnih trditev, ki določa celo zbirko esejev za nazaj in ji daje drugačen pomen, še posebej pa daje drugačen pomen kritiki C. Schmitta: "Demokracija in totalitarizem sta notranje povezana" (str. 228). Nenazadnje se v intervjuju izpraševalec in intervjuvanec strinjata pri oceni takoimenovanega "demokratičnega nacionalizma". Keane ločuje med "narodno identiteto, nacionalizmom in patriotizmom" (str. 236) in trdi, da je patriotizem "nekaj drugega" - namreč poudarjanje skupne pripadnosti državljanov kot državljanov.

Ravno ta zadnja točka kaže na pomen, ki ga John Kean kot levo orientiran mislec socializma in demokracije pripisuje razvoju zadnjih desetih let v vzhodni Evropi. Želja po "nesubstancialistični" opredelitvi tako socializma kot demokracije je pri tem

simptomatična. Čeprav Keane v sklepnem intervjuju v knjigi - ta je bil napisan pozneje kot večina esejev - vendarle ne omenja več hotenja po "redefiniciji" socializma, je vendarle popolnoma jasno, da obstaja določena ujetost v modele fantazmatskega razmerja med Zahodom in Vzhodom, v katerem je imel pojem socializem vlogo znaka. Keanovo knjigo je po eni strani mogoče šteti kot člen diskusijske verige o pojmu civilne družbe, ki je močno opredeljevala tukajšnji teoretski prostor. Po drugi strani sodi v "Krtovo" serijo, ki se je začela z Zbornikom Socialistična civilna družba? in sega od Konradove Antipolitike do Heldovih Modelov demokracije. Ob Keanovi popularnosti pri nas pa se ne postavlja samo vprašanje, zakaj je imel tako močan vpliv predvsem v tem prostoru temveč tudi, kaj v tem prostoru je bilo tako primerno za realizacijo marsikaterega Keanovega nastavka. Keane namreč v svoji domovini nikakor ni tako znan avtor kot pri nas, poleg tega pa je mislec, ki spodbuja k aktivizmu; o tem pričajo tudi številne sintagme v smislu "treba je", "moral bi", ki jih je mogoče najti v pričujoči zbirki esejev. Vsekakor knjiga, ki jo je v sedanjih časih nedvomno "treba" brati.

Vlasta Jalušič